

Концептуальні детермінанти формування системи економічної експертизи у діяльності суб'єктів господарювання України

Олена Морозова ¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.08.2025	Економіка	657.6.02

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18945171>

Анотація. Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та систематизації концептуальних детермінантів формування системи економічної експертизи у діяльності суб'єктів господарювання для підвищення обґрунтованості управлінських рішень, якості аналітичного супроводу та рівня економічної безпеки. В статті розкрито сутність і науково-прикладне значення концептуальних детермінантів формування системи економічної експертизи у діяльності суб'єктів господарювання. Обґрунтовано актуальність теми з огляду на ускладнення умов господарювання, посилення вимог до достовірності економічної інформації, зростання потреби у своєчасному оцінюванні ризиків, втрат, відхилень і наслідків управлінських рішень. Визначено, що система економічної експертизи являється не лише інструментом перевірки окремих фактів господарської діяльності, а цілісною складовою управління, яка поєднує аналітичне оцінювання, контроль, доказове обґрунтування висновків і формування практичних рекомендацій. Узагальнено сутнісні характеристики економічної експертизи, її функції, інформаційну базу, місце в системі управління підприємством, а також окреслено основні детермінанти її формування, серед яких інституційні, організаційні, економічні, інформаційні, методичні та кадрові. Особливу увагу зосереджено на структурних складових побудови системи економічної експертизи, зокрема на її меті, завданнях, суб'єктах, об'єктах, принципах функціонування та порядку використання отриманих висновків у практиці управління. Доведено, що належне формування такої системи надає можливість підвищити якість управлінських рішень, посилити контроль за ресурсами, мінімізувати економічні ризики, зміцнити економічну безпеку та забезпечити вищий рівень обґрунтованості господарської діяльності. Зроблено висновок, що дослідження концептуальних детермінантів формування системи економічної експертизи має вагомий значення як для розвитку економічної науки, так і для практики управління сучасними суб'єктами господарювання.

Ключові слова: економічна експертиза, суб'єкти господарювання, система економічної експертизи, концептуальні детермінанти, управлінські рішення, економічна безпека, аналітичне забезпечення, інформаційна база, оцінювання ризиків, ефективність господарської діяльності

¹ ORCID ID D 0000-0001-8208-6511

Кандидат економічних наук
кафедра підприємництва та маркетингу,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
(м. Івано-Франківськ, Україна)

Conceptual determinants of the formation of the economic expertise system in the activities of economic entities of Ukraine

Abstract. The purpose of the study is to theoretically substantiate and systematize the conceptual determinants of the formation of the economic expertise system in the activities of economic entities to increase the validity of management decisions, the quality of analytical support and the level of economic security. The article reveals the essence and scientific and applied significance of the conceptual determinants of the formation of the economic expertise system in the activities of economic entities. The relevance of the topic is substantiated in view of the complexity of business conditions, increased requirements for the reliability of economic information, and the growing need for timely assessment of risks, losses, deviations and consequences of management decisions. It is determined that the economic expertise system is not only a tool for verifying individual facts of economic activity, but an integral component of management, which combines analytical assessment, control, evidentiary substantiation of conclusions and the formation of practical recommendations. The essential characteristics of economic expertise, its functions, information base, place in the enterprise management system are summarized, and the main determinants of its formation are outlined, including institutional, organizational, economic, information, methodological and personnel. Special attention is focused on the structural components of the construction of the economic expertise system, in particular on its purpose, objectives, subjects, objects, principles of functioning and the procedure for using the obtained conclusions in management practice. It is proven that the proper formation of such a system provides an opportunity to improve the quality of management decisions, strengthen control over resources, minimize economic risks, strengthen economic security and ensure a higher level of justification of economic activity. It is concluded that the study of the conceptual determinants of the formation of the economic expertise system is of great importance both for the development of economic science and for the practice of managing modern business entities.

Keywords: economic expertise, business entities, economic expertise system, conceptual determinants, management decisions, economic security, analytical support, information base, risk assessment, efficiency of economic activity.

Вступ

Актуальність проблеми. Актуальність теми, пов'язаної з концептуальними детермінантами формування системи економічної експертизи у діяльності суб'єктів господарювання, постає під впливом глибоких трансформацій зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування бізнесу, при такого роду умовах традиційні підходи до аналітичного забезпечення управлінських рішень уже не повною мірою відповідають рівню сучасних викликів. Посилення конкурентного тиску, нестабільність ринкової кон'юнктури, ускладнення фінансових, податкових, інвестиційних та договірних відносин, а також зростання ролі доказовості в управлінні господарськими процесами зумовлюють потребу у формуванні цілісної системи економічної експертизи як складової інформаційно аналітичного супроводу управління. Водночас економічна експертиза вже не може розглядатися лише як інструмент виявлення відхилень або підтвердження окремих фактів господарської діяльності, оскільки її функціональне призначення значно ширше і охоплює оцінювання економічної обґрунтованості рішень, виявлення причинно наслідкових зв'язків між управлінськими діями та фінансовими результатами, формування підґрунтя для запобігання втратам, конфліктам, неефективному використанню ресурсів і стратегічним помилкам.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та систематизації концептуальних детермінантів формування системи економічної експертизи у діяльності суб'єктів господарювання для підвищення обґрунтованості управлінських рішень, якості аналітичного супроводу та рівня економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковому середовищі формування бачення економічної експертизи як самостійного напрямку дослідження ґрунтується насамперед на працях, у яких розкрито її сутність, змістове наповнення та місце в економічній науці. Наприклад, Г. Кузнецова [1] розглядає суть економічної експертизи крізь призму забезпечення економічної безпеки національної економіки, унаслідок чого увага зміщується з вузького трактування експертної діяльності на її системне значення для виявлення загроз, оцінювання ризиків і підтримання стійкості економічних процесів. І. Перевозова [2;3;7] визначає економічну експертизу як специфічну галузь знань, тим самим формуючи теоретичне підґрунтя для її відокремлення від суміжних напрямів контролю, аналізу й аудиту. Водночас О. Горлачук [5] досліджує теоретико-методологічні засади судової економічної експертизи, що надає можливість поглибити розуміння її категорійного апарату, принципів та методичних орієнтирів. Разом із цим К. Токарева [6;8] акцентує увагу на актуальних питаннях механізму проведення судової економічної експертизи в сучасних умовах, зосереджуючись на процедурних і організаційних складових її реалізації. О. Зибарева та Я. Бурачок [4] досліджують економічну безпеку підприємств нашої країни в умовах сталого розвитку, зосереджуючи увагу на сучасному стані, чинниках та шляхах її зміцнення, що безпосередньо перегукується з нашою темою, оскільки система економічної експертизи має формуватися саме як механізм своєчасного виявлення деструктивних факторів і вироблення обґрунтованих управлінських рішень. Таким чином, зазначені праці відображають прикладний напрям розвитку наукового бачення, при такого роду умовах економічна експертиза використовується для діагностики загроз, посилення контролю та забезпечення стійкості функціонування суб'єктів господарювання в різних галузях. Ще одна група джерел дозволяє ширше осмислити економічну експертизу через її ринкове, організаційне та управлінсько-безпекове значення. Г. Гавриш [9] досліджує структуру ринку послуг економічної експертизи, що являється важливим для розуміння інституційного середовища функціонування експертної діяльності, її суб'єктного складу, попиту на відповідні послуги та місця економічної експертизи у системі сучасних професійних послуг. А. Штангрет і О. Силкін [10] зазначають, що безпекові аспекти управління персоналом у гіпердинамічному зовнішньому середовищі набувають особливої ваги, а отже, формування будь-якої сучасної системи економічної експертизи не може ігнорувати кадрову складову, ризики, пов'язані з персоналом, та необхідність врахування безпекових параметрів у процесі аналітичного оцінювання.

Результати

Економічна експертиза у сучасному розумінні являється системою професійного дослідження фактів, явищ, документів, показників і взаємозв'язків, що надає можливість встановлювати реальний економічний стан суб'єкта господарювання, виявляти відхилення, пояснювати їх причини, оцінювати наслідки управлінських дій та визначати напрями подальшого розвитку. Її значення постає особливо вагомим при такого роду умовах, коли господарська діяльність супроводжується високою динамікою змін, ризиками втрати ресурсів, потребою у підтвердженні достовірності даних, а також необхідністю забезпечення економічної безпеки. У таких умовах система економічної експертизи не зводиться до перевірки звітності чи окремих господарських операцій, а стає інструментом стратегічного оцінювання, внутрішнього контролю, аналітичного супроводу прийняття рішень і запобігання неефективним управлінським крокам. Водночас концептуальні детермінанти такої системи відображають ті базові наукові положення, принципи, умови, фактори та організаційні засади, які визначають її цілісність, результативність і прикладну придатність у різних сферах діяльності підприємства (табл.1).

Сутнісні характеристики системи економічної експертизи у діяльності суб'єктів господарювання

Складова	Зміст складової	Практичне значення для суб'єкта господарювання
Сутність економічної експертизи	Економічна експертиза являється спеціалізованим процесом дослідження господарських операцій, фінансових результатів, ресурсних потоків, договірних відносин, облікових даних та аналітичних матеріалів з метою встановлення об'єктивної картини економічного стану підприємства	Надає керівництву можливість бачити не лише формальні показники, а реальну природу економічних процесів, відокремлювати випадкові відхилення від системних проблем, визначати джерела втрат, резерви зростання та напрями стабілізації діяльності
Об'єкт дослідження	Об'єктом виступають ресурси, витрати, доходи, фінансові результати, документообіг, розрахунки з контрагентами, податкові зобов'язання, договори, господарські події, а також наслідки рішень, що вже були прийняті управлінцями	Дозволяє розглядати підприємство як цілісний організм, у якому фінансові, виробничі, збутові та організаційні процеси взаємно впливають один на одного
Функції системи	До основних функцій належать діагностична, аналітична, контрольна, прогностична, профілактична та доказова. Діагностична функція виявляє проблеми. Аналітична пояснює їхню природу. Контрольна перевіряє відповідність господарських дій установленим нормам. Прогностична оцінює можливі наслідки майбутніх рішень. Профілактична запобігає повторенню помилок	Забезпечує багатовекторне використання експертизи, не рідко як у внутрішньому середовищі управління, так і у зовнішньому середовищі взаємодії з партнерами, контролюючими органами або судовими структурами
Інформаційна база	Система економічної експертизи спирається на бухгалтерські документи, фінансову звітність, внутрішні регламенти, договори, плани, бюджети, аналітичні довідки, документи управлінського обліку, результати аудиту, статистичні матеріали та інші джерела	Формує надійне підґрунтя для ухвалення рішень, адже без належної інформації навіть найкращі методи експертизи не надають точного результату
Місце в системі управління	Економічна експертиза займає проміжне, але надзвичайно важливе місце між обліком, аналізом, контролем та стратегічним плануванням	Дає змогу інтегрувати результати експертизи в поточне керування, середньострокове планування та формування довгострокового напряму розвитку підприємства

Сформовано автором

Концептуальні детермінанти формування системи економічної експертизи охоплюють сукупність факторів, що визначають її зміст, архітектуру, методологію та практичну результативність. До таких детермінант належать інституційні, організаційні, економічні, інформаційні, методичні та кадрові чинники. Інституційна складова пов'язана з наявністю нормативного підґрунтя, внутрішніх регламентів і загальної культури економічної відповідальності у діяльності підприємства. Організаційна складова відображає місце експертної функції у структурі управління,

рівень координації між підрозділами, розподіл повноважень і відповідальності. Економічна складова визначається масштабом діяльності, складністю господарських операцій, рівнем ризикованості, потребою в контролі за ресурсами та необхідністю своєчасного реагування на відхилення. Разом із цим інформаційна складова являється критичною, адже без повних, достовірних і своєчасних даних експертиза постає формальною, а її результати втрачають прикладну цінність. Методична складова формує набір прийомів, процедур, критеріїв і способів інтерпретації даних, тоді як кадрова визначає, чи здатні фахівці не лише працювати з показниками, а й розуміти причинно-наслідкові зв'язки між економічними явищами. Відтак, система економічної експертизи формується як результат взаємодії багатьох детермінант, кожна з яких або посилює її ефективність, або обмежує її можливості (табл.2).

Таблиця 2

Концептуальні детермінанти формування системи економічної експертизи

Детермінанти	Характеристика	Як впливає на систему економічної експертизи
Інституційна	Передбачає наявність внутрішніх положень, правил, регламентів, процедур відповідальності, принципів прозорості та підзвітності, що визначають загальні умови функціонування експертної діяльності на підприємстві. Якщо в організації відсутня культура доказовості та дисципліна роботи з інформацією, система експертизи не отримує стійкого підґрунтя	Забезпечує легітимність, регулярність і обов'язковість проведення експертних процедур, а також підвищує статус експертних висновків у системі управлінських рішень
Організаційна	Відображає побудову внутрішнього середовища управління, місце експертної функції у загальній структурі, рівень координації між обліком, фінансами, контролем, юридичною та виробничою складовою	Надає можливість вибудувати чіткий рух інформації, визначити відповідальних осіб, встановити послідовність дій та уникнути дублювання функцій
Економічна	Пов'язана з масштабами діяльності, структурою активів, обсягами витрат, інтенсивністю руху ресурсів, ризиковістю операцій, кредитним навантаженням, рівнем конкуренції та потребою в оперативному контролі	Саме ця детермінанта визначає, наскільки глибокою, деталізованою і регулярною має бути система експертизи, а також які напрями слід оцінювати насамперед
Інформаційна	Охоплює якість первинних документів, ступінь інтеграції облікових даних, швидкість оновлення інформації, зіставність показників, доступність аналітичних матеріалів і можливість перевірки джерел	Надає основне підґрунтя для достовірного оцінювання. Чим вищою є якість інформації, тим точнішими постають висновки та рекомендації
Методична	Включає принципи, критерії, процедури, способи групування інформації, методи порівняння, факторного аналізу, оцінювання відхилень, побудови сценаріїв та формування підсумкових висновків	Дає змогу стандартизувати дослідження, забезпечити порівнюваність результатів у часі та між структурними підрозділами, підвищити об'єктивність оцінювання
Кадрова	Визначається професійною підготовкою експертів, їх досвідом, знанням обліку, фінансів, права, аналітики, внутрішнього контролю та вмінням інтерпретувати складні економічні процеси	Забезпечує якісне поєднання технічного аналізу документів із глибоким розумінням економічної сутності господарських явищ

Сформовано автором

Формування системи економічної експертизи у діяльності суб'єктів господарювання потребує послідовної побудови її внутрішньої структури, визначення функціональних складових та узгодження їх із загальною системою управління. Насамперед така система повинна мати чітко окреслену мету, яка полягає у забезпеченні об'єктивного оцінювання економічних процесів, виявленні проблем, обґрунтуванні управлінських рішень і попередженні економічних втрат. Далі необхідно визначити завдання, серед яких перевірка достовірності показників, аналіз ефективності використання ресурсів, оцінювання наслідків господарських рішень, виявлення внутрішніх резервів і слабких місць управління. Наступною складовою є суб'єкти експертної діяльності, до яких можуть належати внутрішні аналітичні служби, контрольні підрозділи, фінансові менеджери, аудиторів, залучені експерти або міжфункціональні групи. Не менш важливим є визначення об'єктів оцінювання, зокрема операційних витрат, інвестиційних рішень, доходів, договорів, розрахунків, ефективності структурних підрозділів і загального фінансового стану. Разом із цим необхідним являється встановлення принципів функціонування системи, серед яких об'єктивність, незалежність оцінювання, доказовість, своєчасність, системність, конфіденційність і практична спрямованість рекомендацій (табл.3).

Таблиця 3

Структурні складові формування системи економічної експертизи

Структурна складова	Зміст	Роль у формуванні системи
Мета системи	Полягає у забезпеченні всебічного економічного оцінювання діяльності суб'єкта господарювання, виявленні причин відхилень, перевірці обґрунтованості рішень та підготовці висновків, що можуть бути використані у поточному і стратегічному управлінні	Формує загальний напрям функціонування системи, не дозволяє звести її діяльність до фрагментарних перевірок, орієнтує на зв'язок між аналізом та прийняттям рішень
Завдання системи	Включають перевірку достовірності інформації, аналіз причин економічних відхилень, оцінювання ефективності використання ресурсів, виявлення непродуктивних витрат, оцінювання ризиків, прогнозування наслідків управлінських дій та формування практичних рекомендацій	Конкретизують, що саме повинна робити система, якого результату досягати і які аспекти діяльності охоплювати
Суб'єкти експертної діяльності	Це працівники внутрішнього середовища підприємства та залучені фахівці зовнішнього середовища, які мають компетенції у сфері обліку, фінансів, аналізу, права, внутрішнього контролю та оцінювання ризиків. Важливим є не лише їх статус, а й рівень взаємодії між ними	Забезпечують фактичне проведення експертних процедур, інтерпретацію інформації та підготовку висновків для керівництва
Об'єкти експертизи	До них належать фінансові результати, структура витрат, ефективність використання активів, стан розрахунків, інвестиційні проекти, договори, податкові наслідки, внутрішні резерви, економічні наслідки управлінських рішень	Надають системі конкретний предмет дослідження та дозволяють адаптувати процедури експертизи до потреб підприємства.
Принципи функціонування	До ключових принципів належать об'єктивність, неупередженість, системність, своєчасність, комплексність, доказовість, конфіденційність, професійна відповідальність і практична орієнтація висновків	Саме принципи задають якісний стандарт функціонування системи та відокремлюють професійну економічну експертизу від формального перегляду документів
Порядок використання висновків	Передбачає інтеграцію підсумків експертизи в управлінські процеси, бюджетування, контроль витрат, оцінювання ефективності підрозділів, коригування стратегії, удосконалення регламентів та мінімізацію ризиків	Забезпечує реальний зв'язок між оцінюванням і практичними управлінськими діями, перетворює експертизу на інструмент впливу, а не архівування інформації

Сформовано автором

Для суб'єктів господарювання система економічної експертизи постає важливим інструментом раннього виявлення проблем, оцінювання ризиків, запобігання фінансовим втратам, обґрунтування інвестиційних і операційних рішень, а також забезпечення стабільності функціонування при змінності зовнішнього середовища. Разом із цим її значення не обмежується лише внутрішнім використанням, оскільки результати економічної експертизи можуть застосовуватися у взаємодії з партнерами, кредиторами, інвесторами, судовими структурами та державними органами влади. Важливо й те, що формування такої системи сприяє посиленню економічної дисципліни, культури відповідальності та доказового підходу у прийнятті рішень. При такого роду умовах підприємство починає сприймати експертизу не як реакцію на кризу, а як постійний інструмент оцінювання, навчання і вдосконалення власної діяльності.

Висновки

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що концептуальні детермінанти формування системи економічної експертизи у діяльності суб'єктів господарювання являються визначальним підґрунтям для побудови цілісного механізму обґрунтування, перевірки та оцінювання господарських рішень, операцій і результатів. Значення цієї теми зростає через ускладнення умов функціонування підприємств, посилення вимог до достовірності аналітичної інформації, необхідність своєчасного виявлення ризиків, втрат, відхилень і внутрішніх резервів підвищення ефективності. Водночас система економічної експертизи постає не як ізольована процедура контролю, а як інтегрована складова управління, що поєднує облік, аналітичне оцінювання, контроль, доказове обґрунтування та вироблення практичних рекомендацій для керівництва. Саме концептуальні детермінанти, зокрема організаційні, інформаційні, методичні, економічні та кадрові, визначають, наскільки така система буде повною, послідовною, адаптивною й результативною у внутрішньому та зовнішньому середовищі діяльності суб'єкта господарювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнєцова Г.О. Суть економічної експертизи в контексті питань забезпечення економічної безпеки національної економіки. № 20(1), 2018. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». С. 177-181.
2. Перезовова І. Економічна експертиза як специфічна галузь знань. № 3(8), 2013. Економіка, реалії часу. С. 97-105.
3. Перезовова, І., & Морозова, О. С. Виявлення загроз в системі управління конкурентоспроможністю ІТ підприємства через проведення економічної експертизи . Академічні візії, (39). 2025, URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/1689>
4. Зибарева О.В., Бурачок Я.Є. Економічна безпека підприємств України в умовах сталого розвитку: сучасний стан, чинники та шляхи зміцнення. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, 2025, (18). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-18-04-10>
5. Горлачук О.А. Теоретико-методологічні засади судової економічної експертизи. № 23, 2021. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. С. 300-310.
6. Токарева К.В. Актуальні питання механізму проведення судової економічної експертизи в сучасних умовах. № 2(30), 2018. Криміналістичний вісник. С. 92-98.
7. Перезовова І. Економічна експертиза як пріоритетна форма фінансового контролю на підприємствах нафтогазової галузі України при вирішенні питань стосовно проведення природоохоронних заходів. № 7, 2013. Економіст. С. 54-55

8. Токарева К.В. Актуальні питання механізму проведення судової економічної експертизи в сучасних умовах. № 2(30), 2018. Криміналістичний вісник. С. 92-98.
9. Гавриш Г.О. Структура ринку послуг економічної експертизи. № 7, 2012. Управління розвитком. С. 141-142
10. Штангрет А., Силкін О. Безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. № 9(37), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 227-237.